

PREDMETNA OBRADA U NACIONALNOJ I SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI U ZAGREBU: POVRATAK NAČELIMA

SUBJECT CATALOGUING IN THE NATIONAL AND UNIVERSITY
LIBRARY IN ZAGREB: THE RETURN TO THE PRINCIPLES

Vlasta Doležal

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

vdolezal@nsk.hr

UDK / UDC 025.4

027.54(497.5Zagreb)

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received: 12. 7. 2005.

Sažetak

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici sadržajna obrada prema međunarodno priznatim normama nema dugu tradiciju, što se posebno odnosi na predmetnu obradu. Polazeći od činjenice da je poštivanje temeljnih načela osnovni preduvjet za izgradnju kvalitetnoga predmetnog sustava koji će biti kompatibilan sa sustavima za sadržajnu obradu na međunarodnoj razini, u radu se, na primjerima iz Kataloga NSK, analizira primjena jedanaest načela iz IFLA-ine studije *Principles underlying subject heading languages* (1999.). Primjena načela analizirana je na uzorku predmeta *Žene*, svi društveni aspekti i zdravlje općenito.

Analiza je pokazala da je potrebno preispitati dosadašnju praksu predmetne obrade, zauzimanjem jasnog stava o načelima i njihovoj primjenjivosti u predmetnoj obradi. Potrebno je intenzivirati i ubrzati izradu nacionalnoga pravilnika sa smjernicama i uputama za rad sadržajnih stručnjaka, kako za predmetnu, tako i za stručnu obradu. Izradi pravilnika trebala bi prethoditi cjelovita analiza sadašnjeg stanja sadržajne obrade i planovi razvoja sustava za sadržajnu obradu glede namjene i potreba.

Ključne riječi: sadržajna obrada; predmetni sustavi; organizacija znanja; bibliografska kontrola; IFLA

Summary

In the National and University Library in Zagreb, content processing based on the internationally recognized norms does not have a long tradition, particularly in the area of subject cataloguing. Starting from the assumption that the application of fundamental

principles is the main prerequisite for the construction of a subject retrieval system which would be compatible with subject retrieval systems on the international level, the article analyzes the application of eleven principles defined in the document *Principles underlying subject heading languages* published by IFLA in 1999. It was estimated as a good opportunity to analyze the present subject cataloguing practice in the National and University Library in Zagreb. The sample for testing the application of these principles was the subject *Women*, all social aspects and health in general.

The analysis showed the need for re-examining the existing subject indexing practice by taking a clear stance regarding the principles and their applicability in our subject indexing practice. The work on the national subject indexing policy should be intensified, both for subject indexing and for classification, providing detailed instructions and guidelines for subject cataloguers. Prior to drafting the national subject cataloguing policy, it is essential to conduct a comprehensive analysis of the present state and future developments of subject retrieval systems in the library.

Keywords: subject cataloguing; subject systems; knowledge organization; bibliographic control; IFLA

Uvod

Pretraživanje građe prema sadržaju jedan je od najvažnijih segmenata pružanja usluga u knjižničarstvu i srodnim djelatnostima i ustanovama, te istodobno jedan od najsloženijih vidova bibliografske kontrole, ali i njena najslabija karika.¹ Danas je izazov još veći jer živimo u doba u kojem je “svijet na radnom stolu i u našim domovima”, pa se korisnicima mora omogućiti jednostavno pretraživanje više baza podataka istodobno. Preduvjet za to jest kvalitetno obrađena građa dostupna u što kraćem vremenu. Bez univerzalno prihvaćenih normi i smjernica za sadržajnu obradu ta je mogućnost znatno otežana. Ali, u pravilu, što je očekivano i razumljivo, postojeće norme ne odgovaraju svim korisnicima u svim situacijama. Zbog toga ih knjižnice mijenjaju i/ili prilagođavaju, iznalazeći vlastita rješenja, a posljedica je naglašena nedosljednost i nekompatibilnost sustava na globalnoj razini.²

Nakon dugogodišnjih napora na utvrđivanju temeljnih načela i pomagala za uspostavljanje minimalne dosljednosti i kompatibilnosti knjižničnih predmetnih sustava, IFLA je 1999. godine objavila studiju *Temeljna načela jezika predmetnih odrednica*.³ Primjena načela testirana je na uzorku od jedanaest knjižnica iz deset zemalja,⁴ kako bi se utvrdila njihova uporaba, ali i primjenjivost na međunarodnoj razini. U testiranju je svojim primjerima trebala sudjelovati i Hrvatska, ali se to

¹ Cordeiro, M. I. Organizacija znanja i predmetne odrednice : jačanje jedne od najslabijih točaka međunarodnog knjižničarstva. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 44, 1/4(2001), 129-144.

² Williamson, N. J. Standards and rules for subject access. // *Cataloging & classification quarterly* 21, 3/4(1996), 155-177.

³ *Principles underlying subject heading languages (SHLs)*. Muenchen : K. G. Saur, 1999.

⁴ SAD, Njemačka, Portugal, Iran, Kanada (engleski i francuski), Norveška, Španjolska, Poljska, Francuska i Rusija.

ipak nije dogodilo.⁵ Može se reći da, u osnovi, ponuđena načela ne nude ništa novo, ali dokazuju da načela postoje i da su u uporabi. Ali, ne samo to! Ona su, kao što u predgovoru ističe E. Svenonius, korisno pomagalo ustanovama koje su se tek odlučile na izgradnju predmetnog sustava, a za one koje ga već imaju, norma za usporedbu i vrednovanje postojećeg sustava. U oba slučaja, načela su preduvjet za izgradnju kvalitetnoga predmetnog sustava, te je stoga njihovo poštivanje od iznimne važnosti, jer se njihova primjenjivost i opravdanost može utvrditi jedino primjenom u svakodnevnoj praksi, i u tome je zapravo najveća vrijednost objavljenog dokumenta. Naime, samo praksa može pokazati jesu li načela valjana ili ih je potrebno mijenjati. Kako je od objavljivanja Načela prošlo sedam godina, uputno je i korisno istražiti poštuju li se ona i u kojoj mjeri. Stoga će se u ovome radu, na primjerima iz Kataloga NSK, preispitati svih jedanaest načela iz studije *Temeljna načela jezika predmetnih odrednica* u izgradnji predmetnog sustava Nacionalne i sveučilišne knjižnice.⁶ No, prije toga, nije naodmet podsjetiti na sažetu definiciju predmetnog sustava.

Predmetni je sustav strukturirani rječnik naziva. Za razliku od prirodnog jezika, u predmetnim je sustavima riječ o umjetnom jeziku, gdje je strukturiranost *norma*. Strukturiranost znači nadzor nad nazivljem. Odabir jednog naziva u jednom obliku najsloženiji je zadatak u izgradnji predmetnog sustava. I dok rječnici prirodnih jezika sadrže riječi, a samo ponekad i nazive, rječnici predmetnih jezika sadrže samo nazive.⁷ Riječ ili pojam postaje naziv kad je *izbrušen* i *očišćen* od višeznačnih, dvosmislenih, prenesenih pa i pogrdnih značenja i konotacija.

Nadalje, smisao je sadržajne obrade sustavno i dosljedno *okupljanje*⁸ istih i srodnih sadržaja prema unaprijed utvrđenim načelima. Važno je napomenuti da načela, izravno i neizravno, definiraju način rada (obradu) i strukturu sustava, osiguravaju transparentnost i predvidljivost sustava, odnosno dosljednom uporabom unaprijed definiranih oblika i obrazaca, ne samo da se racionalizira (ubrzava) proces obrade, nego i njegova predvidljivost korisnicima znatno olakšava traženje željene informacije.⁹

⁵ Williamson, N. J. Nav. dj.

⁶ U studiji je definirano ukupno jedanaest načela: devet načela za izradu predmetnog sustava i dva načela primjene. Načela za izradu predmetnog sustava su: 1. Načelo jedinstvene odrednice, 2. Načelo nadzora sinonima, 3. Načelo nadzora homonima, 4. Semantičko načelo, 5. Sintaktičko načelo, 6. Načelo dosljednosti, 7. Načelo imenovanja, 8. Načelo jamstva predloška, 9. Načelo uvažavanja korisnika. Načela primjene u praksi jesu: 1. Izrada pravilnika za predmetnu obradu i upute za primjenu, 2. Načelo specifične odrednice.

⁷ Svenonius, E. *Intelektualne osnove organizacije znanja*. Lokve : Benja, 2005. Str. 127.

⁸ Više o okupljanju vidjeti u: Svenonius, E. Nav. dj., str.: 10, 16-18, 20-29, 34-36, 38, 46, 64, 83, 88, 95, 125, 131, 134, 145, 151, 153-154, 160.

⁹ Foskett, A. C. *Subject approach to information*. London : Library Association Publishing, 1997.

Analiza primjene načela za izradu predmetnih odrednica

U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK) građa se sadržajno obrađuje prema Univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji (UDK), dok je predmetna obrada zasnovana na prirodnom jeziku. Oba su sustava u uporabi na globalnoj razini te je tako, formalno, Knjižnica uključena u svjetske tokove razmjene informacija. UDK je u uporabi u NSK-u od 1980-ih godina, a predmetna obrada tek petnaestak godina, te se može reći da sadržajna obrada, u današnjem smislu riječi, nema dugu tradiciju.

Kao uzorak za analizu primjene načela poslužio je predmet *Žene*, svi društveni aspekti i zdravlje općenito. Analizirani su samo oni naslovi koji imaju i predmetnu i stručnu oznaku, ukupno 1.018 naslova, od toga 571 omeđena publikacija i 447 članaka tiskanih u hrvatskim serijskim publikacijama (Hrvatska bibliografija. Niz B). Iznimno, kada u uzorku nije bilo ilustrativnih primjera za analizu nekog načela, korišteni su primjeri obrade nekoga drugog predmeta.

Poštivanje načela uspoređivalo se s praksom predmetnog sustava Kongresne knjižnice (Library of Congress Subject Headings: LCSH), koji se, zbog svoje stogodišnje primjene, u stručnoj literaturi često spominje i kao standard.¹⁰ Stoga je većina ponuđenih rješenja poželjne predmetne obrade (v. Tablicu u prilogu) u suglasju s predmetnim odrednicama koje se rabe u Kongresnoj knjižnici.

Načelo jedinstvene odrednice

Na načelu jedinstvene odrednice, kao stupu čitavoga predmetnog sustava, temelje se sva ostala načela pa je njegovo poštivanje od iznimne važnosti. Ono glasi: *Kako bi se olakšao nadzor sinonima i povezivanje predmeta u bibliografskom zapisu, svaki pojam ili entitet koji je predmetno obrađen, morao bi biti iskazan samo jednom odrednicom, u jednom značenju i u jednom obliku.* Definicijom su obuhvaćene sve odrednice, bez obzira na vrstu, te njihovo mjesto i funkcija u predmetnom nizu. Dakle, i predmetne odrednice i pododrednice.

Odrednice su uglavnom imenice, glagolske imenice, složenice i izrazi. Što se oblika odrednice tiče, nazivi koji su brojivi imaju generičku množinu, što je, na neki način, zaštitni znak svih predmetnih sustava. Generička množina označava pripadnost rodu/vrsti. Pritom oblik u množini nema ono uobičajeno značenje 'više od jedan', nego istodobno označuje *sve* pripadnike roda/vrste i/ili samo *neke*, a to je bitna razlika.¹¹ Kategorija broja u takvim je oblicima neutralizirana i bezlična.¹² Ali je problem, bar kad je u pitanju predmet *Žene*, što se određene predmetne odrednice koje se odnose na pripadnice ženskog roda navode u muškom rodu,

¹⁰ Williamson, N. J. Nav. dj.

¹¹ Ne smije se zamijeniti s pojmom rodni za vrstu hijerarhijskih odnosa prema krvnom rodu, npr., majka-sin.

¹² Znika, M. Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2002. Str. 72-73.

npr., *Književnici*.¹³ Iako se u predmetnom sustavu NSK-a odustalo od oblika *Adolescentice i adolescenti, Pravnice i pravnici* itd., u području književnosti još su se zadržali oblici *Američke književnice i književnici* (2 naslova), *Hispanoameričke književnice i književnici*, *Latinskoameričke književnice i književnici* i *Španjolske književnice i književnici* (1 naslov).

Što se tiče uporabe generičke množine/jednine, načelo jedinstvene odrednice najčešće se krši u sljedećim slučajevima:

- a) predmetna odrednica pojavljuje se u dva oblika: jednini i množini

Žena – Filmske teme i motivi

Žene – Obrazovanje

- b) pododrednica se pojavljuje u dva oblika: jednini i množini, po načelu: jedan entitet = jednina, više entiteta = množina

Djelo: *Drinske mučenice: vlastita svjedočanstva, svjedočanstva očevidaca, dokumenti*

Marija Berchmana Johanna – Biografija

Marija Krizina – Biografija

Marija Jula – Biografija

Marija Bernadeta – Biografija

Marija Antonija – Biografija

Redovnice – Bosna i Hercegovina – *Biografije*¹⁴

Idući je zapaženi nedostatak predmetne obrade uporaba prirodnog (govornog) jezika, odnosno nestrukturiranih odrednica ili lažnih sintagmi kao usvojenih odrednica.

Posljedice su ovakve obrade sljedeće: načelo se ne poštuje, izostaje dosljednost, okupljanje istih i srodnih predmeta mahom je slučajno, a s korisničkog gledišta otežano je pretraživanje željenih sadržaja, te izostaje i toliko važna predvidljivost koja korisniku pomaže u oblikovanju upita.

- c) uporaba lažnih sintagmi u nestrukturiranim predmetnim odrednicama

Đakonat žena

Prava žena

Psihologija žene

Higijena žena

¹³ O seksizmu u predmetnim odrednicama Kongresne knjižnice više u: Rogers, M. N. Are we on equal terms yet? Subject headings concerning women in LCSH, 1975-1991. // *Library resources & technical services* 37, 2(1993), 181-196.

¹⁴ Biografija (i njena podvrsta autobiografija) može se smatrati izuzetkom jer je istodobno i rod i vrsta, te je oblik u jednini prihvatljiv (čak i u doslovnom smislu, jer svaka osoba ima samo jednu biografiju!). Poželjno je da se Autobiografija kao pododrednica okuplja kao Biografija.

d) uporaba lažnih sintagmi u nestrukturiranim pododrednicama

Feminizam – *Otuđenje žene*

e) različita obrada za isti predmet

Psihičko zdravlje – *Žene*

Žene – Psihičko zdravlje

Načelo nadzora sinonima

Vidljivo je nastojanje da se ovo načelo poštuje, iako ima i primjera njegova kršenja, od kojih ćemo navesti samo neke kao ilustraciju problema.

Spolnost v. Seksualnost

Seksualnost – *Žene*

Psihologija žene – *Seksualnost* – Psihoanalitička teorija

Mentalno retardirane osobe – *Spolnost*

Spolni identitet – *Žene*

Rodni identitet – Feminističko gledište

Ravnopravnost spolova

Ravnopravnost rodova

Ženska književnost v. *Žensko pismo*

U posljednjem primjeru, kao sinonimi se rabe pojmovi *književnost* i *pismo*, s tim da se prednost daje potonjem, koji u složenici *Žensko pismo* postaje usvojena predmetna odrednica. Mada je termin *žensko pismo* već ušao u književnu teoriju i opće rječnike, u predmetnoj obradi može predstavljati problem pri okupljanju predmeta *Žene u književnosti* (književnice) i *Žene i književnost* (žene kao predmet književnih djela).

Međutim, više je primjera kršenja načela sinonima u drugim predmetnim skupinama, npr.:

Nazivlje i Terminologija

Pojmovnik i Tezaurus

Odgojnoobrazovna politika i Obrazovna politika

Znanstvenoistraživački rad i Znanstveni rad

Geografija i Zemljopis

Poseban slučaj predstavljaju djelomični sinonimi, npr., *položaj* i *status*, koji se uglavnom rabe u složenicama: *Pravni položaj*, *Pravni status*, *Društveni položaj*, *Društveni status*. Potrebno je razlikovati položaj općenito, i položaj koji proizlazi iz zakona, te je u takvim slučajevima poželjan oblik *Pravni status* za građu u

kojoj se raspravlja o nekom predmetu na osnovi zakona, propisa i sl. Pojam *Položaj* preopćenit je te bi ga trebalo izbjegavati, jer se o njemu obično raspravlja u kontekstu, npr., društvenih prilika (nažalost, pododrednica *Društvene prilike* ne postoji, a bila bi uporabljiva za više predmeta). Tako, na primjer, nije jasno na što se odnosi i kakve dokumente okuplja pododrednica *Obiteljski status*, ali je iz većine naslova vidljivo da se radi o obiteljskim odnosima (v. pododrednicu *Obiteljski odnosi*).

Važno je istaknuti i slučaj sinonimije pri uporabi pridjeva *socijalni* u značenju *društveni*, kao dijela složenica u odrednicama i pododrednicama. Pododrednica *Društveni aspekti* (više) ne postoji što potvrđuje da se oblik *socijalni* kao i sve njegove inačice istodobno rabe u značenju *društveni* i u značenju socijalne politike. Za razlikovanje značenja u velikom broju slučajeva pomaže samo UDK oznaka, ali često ni to. Sve učestalija uporaba oblika s osnovom: socio-, socijal-, vidljiva je i kod hrvatskih autora, što ne smije utjecati na jezik predmetnog sustava, koji je, kao što je poznato, umjetni jezik (v. i: Načelo jamstva predložka).

U mnogo se slučajeva kao sinonimi rabe i pridjevi *ekonomski* i *gospodarski*. I ova dva oblika ravnopravno se pojavljuju i poteškoće u uporabi su razumljive, jer su velika preklapanja u značenju. U našem su okruženju oduvijek postojala dva pojma, te su pojmovi *gospodarstvo* i *gospodarski* samo zamijenili pojmove *privreda* i *privredni*. U ovom slučaju ni rječnici nisu od velike pomoći: ekonomija je i gospodarstvo i privreda, gospodarstvo je i ekonomija i privreda, ali je sustavnije rješenje svakako potrebno.

Načelo nadzora homonima

Zapažena je i prisutnost homonima, npr.:

Antigona (književni lik)

Antigona (mitološki lik)

Označitelj za osobna imena morao bi biti jedinstven (u skladu s načelom jedinstvene odrednice), npr., Antigona (Grčka mitologija) bez obzira na pojavljivanje u književnosti, što se rješava na drugi način.

Načelo također upozorava na potrebu nadzora u uporabi zagrade kako ne bi dolazilo do zabune je li neki pojam homonim ili nešto drugo.

Semantičko načelo

Kako bi se iskazala semantička (paradigmatska) struktura predmetnog sustava, ovo načelo propisuje uspostavu odnosa jednakosti, hijerarhije i srodnosti. Kako kaže E. Svenonius, semantički odnosi "mogu biti najdjelotvorniji u poboljšanju ciljeva okupljanja i kretanja. Hijerarhijski su odnosi snažna sredstva za optimiranje odziva i točnosti, a istodobno su nezaobilazno sredstvo za kretanje domenom znanja."¹⁵ U ovom je času uspostavljanje hijerarhijskih odnosa u pred-

¹⁵ Svenonius, E. Nav. dj., str. 160.

metnoj obradi NSK-a u začetku. Preduvjet je za to normalizacija nazivlja, odnosno uspostavljanje viših, nižih i srodnih odnosa među pojmovima, kao i uporaba usvojenih naziva. Međutim, nepostojanje hijerarhijskih odnosa donekle se može objasniti ako se smatra da dokument određuje uspostavljaju li se odnosi ili ne! Npr., odrednica *Seksizam* (širi pojam) rabi se i u značenju *Spolna diskriminacija* (uži pojam).

Sintaktičko načelo

Načelo definira uspostavljanje odnosa između složenih predmeta iskazanih predmetnom odrednicom i pripadajućim pododrednicama kako bi se ostvarilo sintagmatsko povezivanje, odnosno uspostavila gramatika predmetnog sustava. Sintagmatski odnosi daju odgovore na pitanja: tko ili što, kako, na koji način (ili u kojem obliku), gdje i kada se vrši neka radnja iskazana specifičnom odrednicom, pri čemu glavnu ulogu imaju pododrednice.

Pododrednice koje iskazuju neku radnju, svojstvo ili aspekt nazivaju se tematskim pododrednicama. Pododrednicama se još iskazuje mjesto (geografske pododrednice), vrijeme (kronološke pododrednice) i oblik publikacije (pododrednice za oblik).

Velikom broju pododrednica svojstveni su tipizirani, ponovljivi obrasci koji se uvijek rabe u istom obliku i značenju (načelo jedinstvene odrednice) te znatno utječu na dosljednost u okupljanju istih i srodnih sadržaja te istodobno utječu na ukupnu kvalitetu i racionalizaciju procesa obrade. Jasno je da način i priroda sintagmatskih odnosa ovisi o prirodi i karakteru pojedinih jezika, ali se i u našem jeziku naziru obrisi obrazaca koji su predloženi u Načelima.

Osim što iskazuju što, kako, gdje i na koji način, sintagmatskim se odnosima otklanjaju moguće nejasnoće i dvosmislenosti, odnosno postiže se toliko važna preciznost. Osobe kao predmet djela dobar su primjer za neke od sintagmatskih odnosa gdje je mogućnost za dvosmislenosti i nejasnoće prilično velika. Stoga će se u nastavku, slijedeći te obrasce, navesti primjeri upitnoga sintagmatskog povezivanja.

a) (Predmet) – aspekti

Feminizam – Antropološki aspekti

Feminizam – Anarhističko gledište

Feminizam – Lingvističko gledište

U ovim se primjerima, uz neujednačenu uporabu izraza aspekti/gledište, javlja i problem pogrešnog sintagmatskog povezivanja (v. Tablicu).

b) (Predmet A) – Učinak (Predmet B) na

Ovaj sintagmatski odnos nije prepoznat kao potreban, te ima mnogo nejasnoća koje se mogu otkloniti pravilnom uporabom sintaktičkog načela.

Književnost – Psihoaktivne droge – Učinci

c) (Predmet A) – Recepcija – (Predmet B):

Ruska književnost – Recepcija – Francuska

Ovaj je sintagmatski odnos prisutan, osim što se recepcija ne doživljava kao recipročan utjecaj, koji treba izraziti odrednicom:

Francuska književnost – Utjecaji – Ruska književnost

d) (Predmet A) – (Predmet B) nad (ili protiv)

Žene – Kaznena djela nad

Ovaj se obrazac ne primjenjuje u Katalogu NSK. Umjesto njega, koristi se odrednica:

Žene – Žrtve nasilja

e) (Predmet A) u (Predmet B)

Žene u književnosti (odnosi se na Književnice)

Žene u filmskoj umjetnosti

Predmetne odrednice sastavljene po ovom obrascu u Katalogu NSK okupljaju dokumente koji se odnose na književnice, odnosno filmske djelatnice, a u nekim slučajevima i na žene kao predmet književnog, odnosno filmskog djela. Za ispravnu predmetnu obradu žena kao, npr., književnih likova, vidjeti obrazac f).

f) (Predmet A) i (Predmet B)

Preporuka je da se ova vrsta odnosa rabi samo u slučajevima gdje se o odnosu predmeta raspravlja jednako i općenito, ali je potrebno voditi računa o tome da odnosi nisu uvijek simetrični, odnosno ako Ivica voli Maricu, to nužno ne znači da Marica voli Ivicu.¹⁶

Feminizam i književnost v. Književnost i feminizam

Feminizam i umjetnost v. Umjetnost i feminizam

U navedenim primjerima, inverzijom je uspostavljen pogrešan odnos: književna teorija, odnosno umjetnost ne bavi se feminizmom, već obrnuto. U pravilu, prvo je mjesto rezervirano za specifičan predmet, a u ovim slučajevima i za smjer “od-ka” (od feminizma ka književnosti, odnosno ka umjetnosti).

U uzorku je ustanovljen i pogrešno izveden odnos kad je žena, npr., predmet književnog (poželjan obrazac: *Žene i književnost*), filmskog (poželjan obrazac: *Žene i film*), likovnog (poželjan obrazac: *Žene i likovne umjetnosti*) i drugih vrsta djela:

¹⁶ Relationships in the organization of knowledge / [ed.] C. A. Bean. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2001. Str. 7.

Bajke – Ženski likovi
Lirski subjekt – Žene
Žena – Filmske teme i motivi
Žena – Likovne teme
Knjižničarstvo – Uloga žena

Posljednji primjer ilustrira i vrlo čestu uporabu *poštapalica* u pododrednicama koje su u osnovi, s gledišta sadržajnosti, prazne riječi: ideja, misao, određenje, pitanje, poimanje, pretpostavke, problem, sadržaj, uloga značaj, značajke, značenje itd. Najčešće se predmeti koji su dio takve lažne sintagme, ne pojavljuju kao predmetne odrednice. Osim toga, većina njih su lažni sinonimi ili metonimi. Očito je da nad pododrednicama treba uspostaviti čvršći nadzor, odnosno normirati pododrednice kao tipizirane i ponovljive obrasce, koji bi se uvijek rabili u istom obliku i značenju. Tipizirani obrasci igraju važnu ulogu u *predvidljivosti* sustava u cjelini, a što je važno s gledišta korisnika. U ovom je času u pododrednicama prisutna prevelika maštovitost što nije poželjno jer, kao što kaže E. Svenonius, “u usporedbi sa sintaksom prirodnog jezika, sintaksa je predmetnog jezika jednostavna, nemaštovita i konačna.”¹⁷

Sintaktičko načelo preporučuje i izbjegavanje uporabe složenica kao što su: Psihosocijalni, Socioekonomski i sl. Potrebno je istaknuti oba aspekta odvojeno.

Kod primjene sintaktičkog načela važan je element i periodizacija za povijesna razdoblja (a naročito za nacionalnu povijest) koja se može rabiti i za druga društvena područja kao što su politika, ekonomija i sl. Periodizacija je neophodna i za književna i umjetnička razdoblja gdje je znatno jednostavnija. U svim slučajevima, treba uspostaviti jasne kriterije za njezino provođenje.

Načelo dosljednosti

Svi elementi predmetnog sustava moraju biti u suglasju s načelom dosljednosti, od načina uporabe velikih i malih slova, zagrada i kratica, do oblikovanja predmetnih odrednica. Zbog održavanja dosljednosti, svaka nova predmetna odrednica mora oblikom i strukturom biti slična već postojećim i usporedivim odrednicama. Čak i uz jasno definirana pravila, potrebno je uložiti mnogo truda da bi se postigla zadovoljavajuća razina dosljednosti, a barem još dvostruko toliko da bi je se sustavno održavalo.¹⁸ Foskett tvrdi da je sklonost nedosljednosti imanentna ljudskoj prirodi, te predmetni stručnjak mora itekako poraditi na vlastitoj dosljednosti (*intra-consistency*), te u odnosu na druge predmetne stručnjake (*inter-consistency*). Da je dosljednost ozbiljan problem, govori i pokušaj stvaranja predmetnog rječnika kao rječnika definicija.¹⁹ No, ta se hipoteza pokazala neodrživom te je odbačena jer je previše informacija neprimjereno za korisnika, a rječnik postaje toliko umjetan da postaje neuporabljiv.

¹⁷ Svenonius, E. Nav. dj., str. 129.

¹⁸ Foskett, A. C. Nav. dj., str. 100 i 116-117.

¹⁹ Svenonius, E. Nav. dj., str. 151.

U uzorku su uočene nedosljednosti koje proizlaze iz strukturiranosti i nestrukturiranosti, čak i za iste predmete, npr.:

Žene – Psihičko zdravlje

i

Psihičko zdravlje – Žene

Žene – Obrazovanje

ali

Zapošljavanje – Žene

Isto tako, nudi se više rješenja za iste predmete:

Žene u politici

i

Žene – Politička participacija

Nedosljednosti su prisutne i u pododrednicama, npr., *Biografija, Povijest, Zbornici* (kongresi i skupovi se ne obrađuju), *Izložbe, Katalozi, Svjedočanstva, Studije slučaja*, te kod članaka: *Intervjui, Prikazi knjiga*. I inače je problem na relaciji omeđena publikacija/članci, koji je trenutačno djelomično prevladan sistemskim rješenjem (*analitika*, premda ne na prvoj razini pretraživanja), ali bi možda bilo potrebno iznaći kvalitetnije rješenje.

Načelo imenovanja

Zbog lakšeg pretraživanja u integriranom sustavu, imena osoba, obiteljska imena, te nazivi mjesta, korporativnih tijela i naslovi djela moraju biti u suglasju s kataložnim pravilima.

Načelo jamstva predloška

Za iskazivanje sadržaja dokumenata, nazivlje predmetnog sustava trebalo bi se razvijati dinamički na osnovi predloška, odnosno na osnovi građe koju knjižnica posjeduje i sustavno integrirati u već postojeće nazivlje. Građa koja se obrađuje samo je predložak, te odabrani pojam ne mora biti istovjetan onom iz predloška. Ono što je bitno, jest odabir samo jednog pojma između više mogućih.

Pri dinamičkom razvoju i sustavnom integriranju, potrebno je voditi računa o: a) nazivlju struke ili znanstvene discipline; b) navikama korisnika; i c) što su osobitosti u izražavanju pojedinih autora dokumenata na osnovi kojih se sustav izgrađuje. Novi se pojam, ako je prepoznatljiv, normira već kod prvog pojavljivanja. Ako je pojam nov pa mu značenje još nije definirano, potrebno je dodijeliti mu postojeću predmetnu odrednicu koja najpreciznije definira predmet dokumenta. Na primjer, *Socijalna sigurnost* nije nov pojam, jer postoji već usvojeni oblik *Socijalna zaštita*. Ako u tijeku rada odlučimo da nam više odgovara oblik pojma koji se pojavio nakon već definirane odrednice, izmjene se moraju sustavno provesti u svim naslovima. Također je potrebno izraditi uputnicu s prijašnjeg oblika na novi.

U uzorku je vidljivo pretjerano i nekritičko oslanjanje na dokument u obradi. E. Svenonius upozorava²⁰ da je jamstvo izvora predložka ograničene uporabe i to stoga što su predmeti često iskazani opisno, a ne u izvedenom obliku te izvor ne jamči za njihovu točnost (opisna obrada: *Emocije – Žene*, izvedena obrada: *Žene – Psihologija*; opisna obrada: *Delinkvencija – Žene*, izvedena obrada: *Žene – Počinitelji kaznenih djela*).

Načelo uvažavanja korisnika

Poželjno je da sustav odražava uporabu nazivlja svojih korisnika, a ne autora dokumenata ili predmetnih katalogizatora, bez obzira na vrstu knjižnice, odnosno primjereno vrsti knjižnice te u suglasju s načelima.

Izrada nacionalnog pravilnika za predmetnu obradu i upute za primjenu

Pravilnik za predmetnu obradu izrađuje se zbog dosljedne obrade građe kako bi se moglo na primjeren način udovoljiti potrebama korisnika. Svaki nacionalni centar izrađuje svoj pravilnik (u suglasju s načelima) sa smjernicama koje su namijenjene predmetnim stručnjacima. Ovdje će se istaknuti one koje u nas nisu u uporabi, a bile bi korisne.

Dodjela predmetne odrednice. Predmetna se odrednica dodjeljuje samo za predmete koji čine barem 20 posto od ukupnog sadržaja dokumenta.

Broj predmetnih odrednica. Ovisi o sadržaju dokumenta. Ponekad je dovoljna jedna, a općenito se smatra da je šest predmetnih odrednica maksimalan broj.

Specifičnost. Predmetne odrednice trebale bi biti onoliko specifične koliko je specifičan sadržaj dokumenta (v. Načelo specifične odrednice).

Objektivnost. Propisuje se uvažavanje namjera autora ili izdavača pri obradi, bez osobnih prosudbi i stavova što nije uvijek jednostavno, jer svaka osoba ima određeni svjetonazor i stavove.

Osobit vid neprimjerenog iskazivanja osobnog stava odnosi se na vrednovanje znanstveno-stručnog karaktera građe. Na primjer, koriste se sljedeći pojmovi i njihove inačice: *Analiza, Pregled, Osnove, Studija/Studije, Temeljni, Monografija/Monografije*. Primjedba se ne odnosi na odrednice *Studije slučajeva* i *Matematička analiza*. Pojam *Studija/Studije* rabi se jednako za omeđene publikacije i za članke od tri stranice. Zašto je ovaj dokument studija (ili monografija), a onaj drugi nije? Unatoč tomu, uporaba je odrednice *Studija/Studije* u porastu.

Osobni je stav vidljiv i pri uporabi pojma *Žrtve* u pododrednici *Žrtve nasilja*. O žrtvama se obično govori u teškim oblicima nasilja s tragičnim ishodom. Nasilje je samo po sebi kažnjivo djelo te to treba imati u vidu. Stav je i neiskazivanje predmeta *Seks*. Neobjektivnosti mogu proizaći i iz neodmjerenog odnosa prema određenoj problematici koja je trenutno u fokusu ili pod utjecajem nekih vanjskih događaja. To je vidljivo kod uporabe roda (v. pojašnjenje uz generičku množinu u

²⁰ Svenonius, E. Nav. dj., str. 109.

Načelo jedinstvene odrednice), a slučajevi *Zemljopis* i *Šport* izravni su odgovor na događaje iz ratnih 1990-ih u Hrvatskoj. Oblik *Šport* nije zaživio u jeziku, ali je ostao u predmetnoj obradi, a upitna je i uporaba odrednice *Zemljopis*.

Načelo specifične odrednice

Načelo propisuje dodjelu odrednice koja je onoliko specifična koliko je specifičan predmet dokumenta. Izuzeci su od pravila slučajevi kada nije moguće utvrditi preciznu odrednicu ili pravila propisuju odrednicu koja je općenita.

To isto znači da bi predmet *Žene* morao biti na prvome mjestu, po mogućnosti u prvom predmetnom nizu. Predmet *Žene* u pododrednici, osim iznimno, može se smatrati neprimjerenom obradom. U našem se uzorku predmet *Žene* javlja u pododrednici 248 puta. S druge strane, uvidom u dokumente na razini naslova, ali i pomoćne UDK oznake za žene, ustanovljeno je da predmet *Žene* nije obrađen u oko 120 naslova što je ukupno 368 naslova s neprimjerenom obradom, što je gotovo 28 posto od ukupnog broja naslova.

Rješenje *Rat – Žene u ratu* (3 naslova) okuplja dva posve različita aspekta: *Žene u vojsci* (1 naslov) i *Žene i rat* (2 naslova). Ustanovljeno je da taj aspekt predmeta nije prepoznat i okupljen u 26 naslova (v. Tablicu).

Primjer opisne obrade je i obrada: *Žene – Tjelesno zdravlje* (7x), *Tjelesno zdravlje – Žene* (9x). U dva su naslova oba rješenja. U takvim je slučajevima vjerojatno riječ o holističkom pristupu ljudskom zdravlju. Odrednica *Tijelo* u našem se predmetu vjerojatno odnosi na žensko tijelo (samo 1 naslov, i to kao pododrednica!)

Nedovoljno je specifično rješenje: *Ženske grupe* (*Žene – Organizacije, udruge* itd.). Nejasna je i obrada: *Žene u etnologiji* i *Žene – Etnološke studije* (v. Tablicu) iako te vrste građe ima podosta i pod *Društveni status*.

To nas dovodi do drugog problema nedovoljne i neujednačene specifičnosti u iskazivanju osoba prema dobi i etničkoj ili vjerskoj pripadnosti: *Romkinje – Društveni status*, ali *Židovke – Društveni položaj – SAD – 19. st.* i *Politički radikalizam – Židovi – Žene, Islam – Žene – Društveni status* itd. Samo se iznimno predmetno obrađuju *Djevojke, Djevojčice, Adolescentice*.

Također ima i mnogo nedosljednosti u iskazivanju zanimanja žena (v. opširnije u Načelu jedinstvene odrednice).

Obrada se nije odredila prema kategorijama: *Seljanke* (1x), *Radnice* (0) i *Otočanke* (2x). Nema odrednica kao što su: *Ženstvenost* i *Ženomrstvo* iako bi se našlo oko desetak naslova.

Već je spomenut slučaj *Spolne diskriminacije* koja se izjednačuje sa *Seksizmom*. Zanimljivo je da u kontekstu seksizma nije obrađen pojam *Muškarci*. Ako se u pretraživanju (samo) prema naslovu pojam *Diskriminacija* javlja u 49 naslova, a predmetno je obrađena u 19 naslova, sama ta činjenica govori da postoji problem. Manjkava okupljenost prisutna je, bez izuzetka, kod svih aspekata predmeta *Žene*. Kao posljedica toga, podosta je aspekata predmeta *Žene*, njih oko 40, koji ili nisu prepoznati ili im je obrada neprimjerena (v. Tablicu).

Zaključak

Ovaj je rad u prvom redu dobronamjeran pokušaj otvaranja jedne šire kritičke rasprave o sadržajnoj obradi u nas općenito.

Analiza ukazuje na to da ima poteškoća u pogledu primjene načela. Prema tome, najprije je potrebno jasno se odrediti prema načelima u cjelini jer je nedvojbeno da su primjenjiva.

Sadržajna je obrada segment bibliografske kontrole, te izostanak bilo predmetne ili stručne obrade čini obradu nepotpunom, a o važnosti sadržajne obrade zaista nije potrebno posebno raspravljati.

Svakako je potrebna iscrpna makro-analiza stanja sadržajne obrađenosti ukupnoga fonda Knjižnice te projekcija razvoja sustava za sadržajnu obradu koja bi uključila i analizu stručne obrade prema UDK. Bilo bi poželjno da se ti sustavi rabe komplementarno, a ne kao dva posve odvojena sustava, jer to nije ni racionalno ni učinkovito. Činjenica je da abeceda predmetnog nazivlja raspršuje struke i znanstvene discipline, dok ih upravo UDK okuplja. S druge strane, iscrpnost i specifičnost govore u prilog predmetne obrade, jer je u tom pogledu UDK slabiji, te raspršuje sadržaje prema aspektima. Korisnički gledano, i sasvim očekivano, zbog uporabe prirodnog jezika prednost je predmetne obrade razumljiva. To znači da bi trebalo smanjiti iscrpnost, odnosno specifičnost stručne obrade, a povećati je u predmetnoj obradi. Na taj bi se način dobilo ono najbolje od oba sustava, a nad čitavim bi se sustavom u cjelini mogao uspostaviti stroži nadzor, ponajprije nad normativnom datotekom. Što se pak tiče predmetne obrade, još je mnogo otvorenih pitanja, ali bi svakako trebalo početi od primjene temeljnih načela.

LITERATURA

Cordeiro, M. I. Organizacija znanja i predmetne odrednice : jačanje jedne od najslabijih točaka međunarodnog knjižničarstva. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 44, 1/4(2001), 129-144.

Foskett, A. C. *Subject approach to information*. London : Library Association Publishing, 1997.

Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb : Novi Liber, 2004.

Principles underlying subject heading languages (SHLs). Muenchen : K. G. Saur, 1999.

Relationships in the organization of knowledge / [ed.] C. A. Bean. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2001.

Rogers, M. N. Are we on equal terms yet? Subject headings concerning women in LCSH, 1975-1991. // *Library resources & technical services* 37, 2(1993), 181-196.

Svenonius, E. *Intelektualne osnove organizacije znanja*. Lokve : Benja, 2005.

Williamson, N. J. Standards and rules for subject access. // *Cataloging & classification quarterly* 21, 3/4(1996), 155-177.

Znika, M. *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb : Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2002.

Predmet Žene – Prikaz nekih karakterističnih rješenja jedinstvene odrednice

Predmetna odrednica i pododrednica	Poželjna obrada - 1	Poželjna obrada - 2
Alkoholizam – Žene	Žene - Zloporaba alkohola	Alkoholizam
Anksioznost – Žene	Žene - Psihičko zdravlje	Anksioznost
Bajka – Ženski likovi	Žene i književnost	Bajke - Likovi i ličnosti
Biblijske ličnosti – Biografije	Žene u bibliji - Biografija	Biblijske ličnosti - Biografija
Delinkvencija – Žene	Žene - Počinitelji kaznenih djela	Ženska delinkvencija
Đakonat žena – Osnovni pojmovi	Žene u kršćanstvu	Đakonise
Društvo “Hrvatska žena”	Žene - Organizacije, udruge, itd.	Ženske udruge
Emocije - Žene	Žene - Psihologija	Emocije
Feministička lingvistika	Feminizam i jezik	
Feminizam - Anarhističko gledište	Feminizam	Anarhizam
Feminizam – Metodologija	Feministička teorija	
Feminizam - Političko gledište	Feminizam i politika	Žene i politika
Higijena žena	Žene - Zdravlje i higijena	
Invalidne osobe – Žene	Žene s invaliditetom	
Islam – Žene	Žene - Pravni status, zakoni, itd. (Šerijatsko pravo)	Muslimanke
Književni lik - Feministički pristup	Žene i književnost	Feministička književna kritika
Književnost i feminizam	Feminizam i književnost	
Knjižničarstvo - Uloga žena	Žene u knjižničarstvu	Knjižničarke
Lirski subjekt – Žene	Žene i književnost	
Maloljetnička delinkvencija - Žene	Žene - Počinitelji kaznenih djela	Maloljetnička delinkvencija
Masovni mediji – Žene	Žene i masovni mediji	
Menadžment - Žene	Žene u menadžmentu	Menadžerice
Muzejska djelatnost – Žene	Žene u muzejskoj djelatnosti	Muzealke; Kustosice
Narkomanija – Žene	Žene - Zloporaba droga	Narkomanija
Odnosi među spolovima	Muško-ženski odnosi	
Podjela rada po spolovima	Spolna podjela rada	
Poduzetništvo – Žene	Žene u poduzetništvu	Poduzetnice
Prava žena	Ženska prava	
Prava žena - Gluhe osobe	Žene s invaliditetom	Gluhe žene
Prava žena – Zlostavljanje	Žene - Zlostavljanje nad (ili protiv)	Zlostavljane žene
Psihičko zdravlje – Žene	Žene - Psihičko zdravlje	

Predmetna odrednica i pododrednica	Poželjna obrada -1	Poželjna obrada - 2
Psihologija žene	Žene - Psihologija	
Radni odnosi – Žene	Žene u radnom odnosu	Zaposlene žene
Rat - Žene u ratu	Žene u vojsci	Žene i rat
Ravnopravnost spolova	Spolna diskriminacija	
Seksizam - Feminističko gledište	Spolna diskriminacija nad ženama	Feminizam
Seksizam - Hrvatski jezik	Seksizam i jezik	Feminizam i jezik
Seksualno ponašanje – Žene	Žene - Seksualno ponašanje	Ženska seksualnost
Silovanje	Žene - Kaznena djela nad (ili protiv)	
Socijalna sigurnost – Žene	Žene - Socijalna zaštita	Socijalna politika
Socijalna zaštita – Kanada	Žene - Socijalna zaštita - Kanada	Socijalna politika - Kanada
Spolni identitet – Žene	Žene - Identitet	Rodni identitet
Spolovi – Odnosi	Muško-ženski odnosi	
Športska rekreacija - Žene	Žene - Sport i rekreacija	
Tjelesno zdravlje – Žene	Žene - Zdravlje i higijena	Holistička medicina
Trgovanje ženama	Žene - Kaznena djela nad (ili protiv)	Prostitucija
Umjetnice – Iran	Slikarice - Iran - Izložbe	Slikarstvo, Iransko - Izložbe
Umjetnost i feminizam	Feminizam i umjetnost	
Zapošljavanje – Žene	Žene - Zapošljavanje	
Zdravstvena zaštita – Žene	Žene - Zdravstvena zaštita	Žene - Zdravlje i higijena
Žena - Filmske teme i motivi	Žene i film	
Predmetna odrednica i pododrednica	Poželjna obrada -1	Poželjna obrada - 2
Žena - Likovne teme i motivi	Žene i likovne umjetnosti	
Žene - Antropološka istraživanja	Žene - Evolucija	Primati - Evolucija
Žene - Društveni status	Žene - Društvene prilike	
Žene - Etnološke studije	Žene - Društveni život i običaji	
Žene - Evolucijski razvoj	Žene - Evolucija	Evolucija
Žene - Kršćansko gledište	Žene u kršćanstvu	
Žene - Obiteljski status	Žene - Obiteljski odnosi	
Žene – Obrazovanje	Žene - Obrazovanje	
Žene – Ovisnosti	Žene - Zloporaba droga	Narkomanija
Žene - Politička participacija	Žene u politici	
Žene - Pravni status	Žene - Pravni status, zakoni, itd.	
Žene - Radni odnosi	Žene u radnom odnosu	Zaposlene žene

V. DOLEŽAL: PREDMETNA OBRADA U NACIONALNOJ I SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI ...

Predmetna odrednica i pododrednica	Poželjna obrada -1	Poželjna obrada - 2
Žene - Rimsko Carstvo	Žene - Povijest - do 476 g.	
Žene - Socijalizam	Žene i socijalizam	
Žene - Tjelesno zdravlje	Žene - Zdravlje i higijena	
Žene - Vojna participacija	Žene u vojsci (ili oružanim snagama)	Žene i vojska
Žene – Zdravlje	Žene - Zdravlje i higijena	
Žene - Zdravstveni savjetnik	Žene - Zdravlje i higijena	
Žene - Žrtve nasilja	Žene - Kaznena djela nad (ili protiv)	Žrtve nasilja
Žene u etnologiji	Žene - Društveni život i običaji	
Žene u filmskoj umjetnosti	Žene u filmskoj umjetnosti	Žene i film
Žene u filozofiji	Žene i filozofija	
Žene u glazbi	Žene u glazbi	Glazbenice
Žene u književnosti	Žene u književnosti	
Žene u umjetnosti	Žene u umjetnosti	
Žene u medicini	Žene u medicini	Kirurginje
Žene u politici	Žene u politici	
Žene u povijesti	Žene - Povijest	
Žene u religiji	Žene i religija	
Žene u znanosti	Žene u znanosti	Znanstvenice
Ženske grupe	Žene - Organizacije, udruge, itd.	Ženske udruge
Ženski pokreti	Ženski pokret	Feminizam
Ženski studiji	Ženski studiji	
Žensko pismo	Žene u književnosti	Žene i književnost